

УКРАЇНЬСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА НА ЗАКЛЮЧНОМУ ЕТАПІ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Мирний договір УНР з Центральними державами

Лідери Української революції були переконаними прихильниками миру. Однак реалією тогочасного міжнародного життя була світова війна. Тому, щоб здобути гідне місце на міжнародній арені, УНР потрібно було зважати на позиції провідних учасників війни. З одного боку, доводилося зважати на позицію Англії та Франції, які визнали УНР, з іншого — українські очільники усвідомлювали, що мир із Центральними державами є життєвою необхідністю. Після того як радянська Росія підписала перемир'я й розпочала мирні переговори з Центральними державами, УНР стрімко втрачала авторитет у народі. Щоб втілити в життя свої зовнішньополітичні наміри та відібрати один з головних пропагандистських аргументів більшовиків проти Української революції, її провідники почали активно шукати мир з Центральними державами.

У грудні 1918 р. Генеральний секретаріат опублікував ноту до воюючих і нейтральних держав, у якій заявив, що тільки Українська Народна Республіка може представляти інтереси українського народу на мирних переговорах, що розпочалися в Бресті-Литовському. Центральні держави відповіли запрошенням до переговорів, і на початку січня 1918 р. делегація, очолена В. Голубовичем, прибула до Бреста-Литовського. Так, УНР стала чинником міжнародної політики.

Історичний факт

Беручи участь у сепаратних, без учасників зі сторони Антанти, переговорах про мир, українська сторона не прагнула, щоб Німеччина продовжувала війну на Західному фронті. Так, генеральний секретар міжнародних справ О. Шульгін наполягав: «...Ми недопустимо, щоб німці й австрійці перекидали свої полки на англійців, французів та інших. Ми стоїмо за загальний мир».

Центральні держави поставилися до української делегації з належною повагою. Вони відмовилися вести перемовини з представниками Народного секретаріату з Харкова, чого домогалася російська делегація.

Брестський мирний договір між Українською Народною Республікою та Центральними державами був підписаний у ніч на 9 лютого 1918 р. Це був перший мирний договір за всю жакливу Першу світову війну.

Договір передбачав припинення воєнних дій між УНР і Центральними державами, обмін військовополоненими, установлення дипломатичних відносин. Договірні сторони відмовлялися від будь-яких анексій та

контрибуцій. Договір визначав також західні кордони України. За таємною угодою між УНР та Австро-Угорщиною, Холмщина й Підляшшя мали відійти Україні, землі Східної Галичини та Буковини віддали Коронному краю, з чим Відень не згоджувався ще із середини XIX ст. У Криму мала утворитися мусульманська республіка.

Договір передбачав також установлення між державами економічних зв'язків «на основі принципу взаємності». Німеччина й Австро-Угорщина потерпали від нестачі хліба та продовольства й не приховували зацікавлення в українському продовольстві. За торговою угодою УНР зобов'язувалася протягом першої половини 1918 р. поставити Центральним державам, в обмін на промислову продукцію відповідної вартості, 60 млн п хліба, 2 млн 750 тис. п великої рогатої худоби, 3 млн п цукру, 400 млн шт. яєць та інші продукти, а також руди металів.

Історичне джерело

Генерал Е. Людендорф, президент Веймарської республіки, у «Воєнних спогадах. 1914-1918» писав, що без України Австро-Угорщину та Німеччину «не обминує би голод, навіть якщо тут не вибухнула б революція».

2. Вигнання більшовиків із території УНР

На звільнення України від російсько-більшовицьких загарбників власних сил не вистачало. Тому 12 лютого Рада народних міністрів (таку назву, згідно з IV Універсалом, отримав український уряд) вирішила звернутися до Німеччини й Австро-Угорщини з проханням вислати дивізії, сформовані СБУ з полонених українців, у розпорядження УЦР, а також надати власну воєнну допомогу.

Уряди Німеччини й Австро-Угорщини розуміли, якщо вони нададуть допомогу Україні, тоді вона зможе виконати свої зобов'язання з постачання продовольства. Тож уже 21 лютого на територію України вступили німецькі війська, а через тиждень — австро-угорські. До кінця квітня 1918 р. вони повністю витіснили більшовиків з України, які, відступаючи, за наказом Леніна, намагалися вивезти з України якомога більше хліба та металу.

У складі австро-угорських сил знаходився й полк УСС. У цьому поході його очолював 22-річний австрійський ерцгерцог Вільгельм Габсбург. Січові стрільці не заперечували проти нового командира.

Особистості

Вільгельм фон Габсбург-Лотрінген (1896-1948) — член австрійської імператорської сім'ї. Здобув добру освіту, досконало володів кількома європейськими мовами. 18-літнім потрапив на службу в 13-й піхотний полк, де служили українці із Золочівщини. В. Габсбург вивчив українську мову, захоплювався творами М. Грушевського, Т. Шевченка, В. Стефаника, І. Франка. Під їхнім впливом почав писати вірші українською під псевдонімом Василь Вишиваний. Після розпаду Австрійської імперії поселився у Відні. Пов'язав свою долю з бойовими українськими побратимами. На початку 1920-х років усі свої заощадження віддав на допомогу скитальцям Української галицької армії. Улітку 1947 р. був заарештований радянськими спецслужбами й таємно вивезений до сталінських казематів.

У лютому 1918 р. полк УСС переправився через Збруч і рухався на схід до Жмеринки. Звідти повернув на південь до Херсона. Піднімаючись уверх по Дніпру, полк захопив Нікополь, Олександрівськ, Катеринослав. Більшовики залишали міста без боїв, тому полк не втратив у поході за Наддніпрянщину жодного бійця. Усю свою енергію полк спрямовував на мирне творче життя.

Історичне джерело

С. Тобілевич у повісті «Рідні гості» розповідала: «Українське січове стрілецтво, роздивившись навколо, узялося негайно до праці. Незабаром серед селянства розійшлися чутки, одні від одних чудніші: вони вчать, вони лікують..., вони посилають своїх людей на роботу в поміч удовам і недужим..., поводяться по-людськи... Позаводили крамниці, дають людям світло, роздають книжки... Щось небувале робиться, відколи світ світом!...»

3. Похід Петра Болбочана на Крим

Незважаючи на підписання Брестського договору, більшовики вирішили Крим не здавати. Вони максимально укріпили Кримське узбережжя, а на підходах до Криму утримували Таврійську армію. Тим часом політики УНР стали офіційно обґрунтовувати політичну й економічну необхідність приєднання Криму до Української держави. У квітні 1918 р. це засвідчив похід на Крим Запорозької дивізії під командуванням полковника Петра

Болбочана. До складу дивізії, разом з піхотинцями, входили автопанцерний дивізіон, три легкі й одна важка артилерійські батареї, два панцерні потяги та навіть чота самокатників (велосипедистів).

Петро Болбочан

Початкова чисельність становила 5 тис. бійців. 80 % солдатів і офіцерів військової частини становили патріотичні й ініціативні добровольці.

Історичний факт

Серед офіцерів служив і сотник П. Шандрук (майбутній генерал), командир автопанцерника «Полуботок», який запропонував збудувати ще один імпровізований панцерний потяг із сталевих вагонів для перевезення вугілля. Були прорізані бійниці та встановлені кулемети й тридюймові гармати. В окремому вагоні розмістився автопанцерник.

Дивізія отримала завдання звільнити Крим від більшовиків, узяти Севастополь. Просуваючись на південь, запорожці розбили 3-ю більшовицьку армію. Біля Мелітополя на них чекав важкий бій з Таврійською армією. Запорозька піхота під захистом панцерних потягів та артилерії приступом здобула ворожі шанці й змусила більшовиків відступати. Дивізія П. Болбочана захопила військові склади, автомобілі, літаки, моторні катери й армійську скарбницю з 15 млн руб.

У чорноморських степах дивізія зустрілася з німецькими силами генерала Коша, які в нерішучості зупинилися перед кримськими укріпленнями. Німці вільно пропустили українців, а на запитання про оборону росіян німецький штабіст стримано відповів: «Прийдете — побачите».

Просуваючись уперед, запорожці безупинно атакували. Кіннота й піхота на автомобілях, здійснюючи несподівані блискавичні наскоки, деморалізувала червоноармійців. 20 квітня 1918 р. дивізія впритул наблизилася до переправ через Сиваш.

Уздовж берега більшовики створили лінію окопів з бетонними гніздами для кулеметів, артилерійськими фортами з важкою артилерією, спеціально

знятою із севастопольських укріплень. Така лінія за традиційної тактики могла б витримати кількамісячний приступ.

П. Болбочан вирішив раптовим ударом атакувати безпосередньо залізничну переправу. Уночі 20 квітня козаки сотника П. Белінського на мотодрезинах проскочили замінований Чонгарський міст і, ведучи бій, знешкодили вибухівку. За героями рушили два панцерні потяги. Вони доїхали до лінії ворожих шанців і гарматним і кулеметним вогнем посіяли серед більшовиків паніку. Тим часом на моторних човнах переправилася десантна група, яка відтіснила більшовиків далі від мосту. У прорив вступила Запорозька дивізія. До ранку сиваські переправи були здобуті.

Не чекаючи надходження всіх сил, П. Болбочан наказав продовжити наступ на Джанкой та Сімферополь. Назустріч більшовики вислали три панцерних потяги з десантом. Проте, мало не потрапивши в оточення, повернулися до Сімферополя, попередньо підірвавши колію. Тож першими, уранці 24 квітня, у місто ввійшли автопанцерний дивізіон та автопіхота. За дві години підійшли й панцерні потяги. Відкрився шлях на Бахчисарай та Севастополь.

Того ж дня до Сімферополя замість очікуваних ешелонів з усіма силами Запорозької дивізії підійшли ешелони з німцями. У планах кайзерівського уряду Крим розглядався як база для просування німецького впливу на Схід, до Індії. Німецькі з'єднання оточили запорожців і поставили ультиматум негайно здати зброю, залишити Крим. Вимоги обґрунтовувалися умовами Брестського миру, який не передбачав перебування української армії в Криму. Військовий міністр УНР підтвердив вимоги німецького командування.

Історичне джерело

Очевидець звільнення Севастополя від більшовиків писав: «Усе місто відразу покрилось українськими й російськими прапорами, квітами та гірляндами. Усе населення вийшло на вулиці. Люди сміялися, плакали, обнімалися, хрестилися: "Ідуть українці! Слава Богу!" Проте це були німецькі частини, українські вже на той час залишали півострів».

Виконавши наказ Києва, дивізія П. Болбочана залишила Крим, але не погодилася здати зброю. Кримський похід Запорозької дивізії засвідчив спроможність армії УНР вирішувати найскладніші стратегічні завдання.

4. Законотворча діяльність УЦР узимку-навесні 1918 р.

Повернувшись до Києва, Центральна рада проголосила, що втілюватиме в життя політичний курс, визначений III і IV Універсалами. У лютому, ще перебуваючи в Житомирі, УЦР ухвалила важливі закони, установлюючи такі обов'язкові атрибути державності, як Державний герб

УНР — «Володимирів тризуб», національну валюту — гривню. У березні УЦР ухвалила законодавчі акти про громадянство УНР, державну українську мову. Водночас було відновлено чинність Закону «Про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р.

Було підтверджено чинність усіх попередніх законів, виданих на користь робітників, уключаючи й Закон «Про 8-годинний робочий день» та інші, які полегшували умови праці жінок і неповнолітніх. Однак зі зростанням дорожнечі й безробіття пролетарські верстви дедалі більше слухали крайніх лівих.

З послабленням авторитету Центральної ради почали піднімати голову землевласники, поміщики й підприємці — соціальна база правих сил, які не визнавали права українського народу на власну державу.

Політику УЦР почало засуджувати й селянство — головна її опора. Причиною став Закон УНР про соціалізацію землі — безплатне її передання селянам для користування на засадах зрівняльного розподілу й урахування кількості членів сім'ї. Селян більше приваблювала ідея приватної власності на землю, а не лише користування нею з дозволу земельних комітетів. Тому вони виступили проти Центральної ради, стали її опозицією.

Опозиція (від латин. *oppositio* — протиставлення) — протидія, опір, незгода, протиставлення своїх поглядів, політики якій-небудь іншій політиці, діям, поглядам. У політиці — це партія, група, що виступає проти чинної влади, проти більшості, пропонуючи інший спосіб розв'язання суспільної проблеми.

В умовах іноземної військової присутності підняли голову поміщики. Вони зажадали ліквідації земельних комітетів і повернення конфіскованої власності, а також заперечували й українську державність.

Інтереси селян-власників представляла Українська демократично-хліборобська партія (УДХП), яка виникла в травні 1917 р. Партія відстоювала принцип приватної власності як головну засаду господарювання. Згідно з програмою партії, основу сільського життя мало становити фермерське господарство, підтримуване довгостроковими позиками державного банку й оточене розгалуженою системою сільськогосподарської кооперації. УДХП розглядала Україну як країну європейської хліборобської культури, тому проголосила, що буде «поборювати всілякі російські проекти аграрної реформи, засновані на чужій для нас, примітивній, психології “общини” (усілякі переділи та наділи на “душу”»». Що стосувалося малоземельного та безземельного селянства, то партія пропонувала створити земельний фонд, з якого такі селяни мали отримати землю за викуп на пільгових умовах.

Протидіючи земельній реформі Центральної ради, УДХП зібрала в Лубнах 25 березня 1918 р. Хліборобський з'їзд. Він засудив аграрну політику УЦР як руйнівну та вимагав поновлення принципу приватної власності.

З'їзд вимагав уключити принцип приватної власності на землю в політичну програму УЦР. 200 делегатів з'їзду УДХП прибули до Києва. Однак зустріч з керівництвом Центральної ради не дала позитивних наслідків. Приїзд до Києва селянських депутатів, опозиційних Центральній раді, спричинив активізацію всіх її противників. З іншого боку, члени УЦР занепадали духом, спостерігаючи зниження свого авторитету, усвідомлюючи свою неспроможність подолати економічну кризу, що все більше загострювалася. Робітники й службовці місяцями не отримували заробітної плати, усе більше нагніталася соціальне напруження.

Конфліктними ставали й відносини УЦР і німецького командування. Криза влади, протистояння лівих сил, посилення опозиційних правих сил дедалі більше розхитували владу УЦР. Дуже непокоїло німецько-австрійське командування питання щодо спроможності УЦР здійснювати поставки продовольства за укладеним договором. Тому воно почало перебирати на себе судові, адміністративні та господарські функції, поступово перетворюючись на окупанта. Фельдмаршал Г. Айхгорн 6 квітня 1918 р. видав наказ селянам засіяти всі поля. Наказ попереджав: якщо вони візьмуть землі більше, ніж зможуть обробити, то будуть покарані. Крім того, їх зобов'язували обробляти поміщицькі володіння. УЦР висловила з цього приводу офіційний протест Німеччині, а селян оповістила, що цей наказ можна не виконувати.

Звичайною практикою стали страти й ув'язнення за вироками німецьких польових судів. У відповідь міністр юстиції УНР заявив, що іноземні військові суди не мають чинності в Україні, оскільки тут діють власні суди.

Загострення відносин з УЦР переконувало німецько-австрійське командування про необхідність зміни влади в Україні. Вивчаючи ситуацію в Україні, воно дійшло висновку, що УЦР не має ні грошей, ні дієвого виконавчого апарату (військо, суд, поліція, адміністративні органи) для виконання взятих на себе зобов'язань перед Центральними державами. Водночас УЦР все більше поринала в стан внутрішньополітичної ізоляції.

5. Конституція УНР 1918 р.

Основний Закон УНР, прийнятий УЦР 29 квітня 1918 р., мав підназву «Статут про державний устрій, права та вольності УНР». У першій, загальній, частині конституція проголосила назву держави — Українська Народна Республіка й законодавчо ствердила, що вона є «державою суверенною, самостійною й ні від кого не залежною». Усім націям України

конституція надавала «право на впорядкування своїх культурних прав у національних межах».

Друга частина конституції присвячена правам громадян. Тут ішлося про традиційні демократичні свободи слова, друку, страйків тощо.

Частини третя-шоста визначали державний устрій УНР. Джерелом влади конституція проголошувала народ.

Окремий розділ був присвячений питанням національних меншин. Тут підтверджувалося, що «кожна з населяючих Україну націй має право в межах УНР на національно-персональну автономію, тобто право на самостійне влаштування свого національного життя». Ці питання мали вирішуватися органами Національного союзу, «влада якого поширюється на всіх його членів, незалежно від місця й поселення в УНР». Кожному Національному союзі надавалося право представництва в уряді УНР. На потреби кожного Національного союзу конституція обіцяла виділення необхідної фінансової підтримки.

Конституція не була втілена в життя. Проте як історичний документ вона засвідчувала, що діячі УЦР були гуманними й демократичними політиками, які прагнули створити законодавчі засади справедливого суспільного устрою.

